

ФОЛЬКЛОРНА ПРОЗА “КАЛИНІВСЬКОГО ЧУДА”. ПРОБЛЕМА СЮЖЕТОТВОРЕННЯ І РУХУ ТЕКСТУ

Володимир ДЯКІВ

На поч. 20-х років ХХ-го ст. в окупованій російським комуно-більшовизмом Україні піднялась хвиля народних творів на тему чудес релігійного характеру. Епіцентром виникнення і функціонування цих творів, пов'язаних з народним релігійним рухом, стало Східне Поділля, зокрема село Калинівка (тепер — районний центр на Вінниччині). Саме події у цій місцевості і стали головним чинником фольклоротворення на тему, що вже тоді привернула увагу українських вчених, дослідників та письменників (Василя Кравченка¹, Віктора Петрова, Олени Пчілки², Никанора Дмитрука³, Юрія Горліс-Горського⁴, Сергія Єфремова⁵ та ін.), і була названа “Калинівським чудом”. Сюди належать поетичні (головним чином, пісенні) та прозові твори. Фольклорна проза “Калинівського чуда” дуже близька за змістом до поетичних творів цієї тематики. Спільними для них є середовище, час і простір складання та функціонування. Прозові тексти, як правило, з'являлись і виконувались поряд із поетичними, часто при цьому своєрідно інтерпретуючи та доповнюючи останні. На такі висновки наводить об'ємний першоджерельний матеріал, що був зафіксований українськими збирачами та дослідниками по гарячих слідах його виникнення та побутування і зберігається у фонді В. Кравченка Національних архівних наукових фондів рукописів та фотозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України: 77 записів оповідань та різних розповідей, пов'язаних з темою “Калинівського чуда”. Частково ці тексти та деякі інші були опубліковані вже у 20-х роках.

Хронологічно більшість записів цього матеріалу виконана в середині 20-х років. Один з найраніших, датований 3 січня 1924 р., запис оповідання про “Калинівське чудо” зроблений, як зазначено в паспортизаційній примітці, місцевим збирачем М. Борейком від 30-річного Горобця Зотька Володимировича з с. Михайлівки Любарського р-ну на Вінниччині⁶. Дещо відмінний варіант цього оповідання подала Олена Пчілка у статті “Українські народні легенди останнього часу” (1925 р.). Свій запис, як зазначила авторка, вона зробила по пам'яті, звертаючи головну увагу на передачу фабули⁷.

Прозові варіанти цього сюжету записали також В. Кравченко, Н. Дмитрук. Вони та маловідомі місцеві збирачі (М. Борейко, О. Савченко, П. Кіндратюк, В. Маньківський) зафіксували у різних варіантах і низку інших, поширених у зазначений час, оповідань, сюжетно пов'язаних з калинівським хрестом: про об'явлення над ним ангела (варіанти: ангелів, Матері Божої і Христа, білих голубів), чудесні властивості крові, що потекла з розстріляного Розп'яття, з'яву незвичайної труни — провісниці лиха, незвичайні властивості землі і води, орача (версія: грішного) біля калинівського хреста, походження цього хреста, чудесне дозрівання вдовиного жита, зняття і викуп Розп'яття, суд над Ним, “Чудо в скрині”, намагання зрубати калинівський хрест, а також інші розповіді в основному апокаліптичного змісту. Переважна більшість цих записів має географічну паспортизацію і зазначених інформаторів. Це різні села Східного Поділля, здебільшого Вінниччини. Жителі цього краю, які побували біля калинівського хреста, стали очевидцями, свідками розказуваного, або передають оповідання інших. У ряді випадків паспортизація неповна, неконкретизована, також не завжди датована. Найпізніша дата у цій групі записів — серпень 1926 р.⁸

Серед записаних текстів — чимало таких, що ще не встигли за короткий час побутування сформуватися в певні викінчені сюжети і відшліфуватися з формального погляду. Є і фрагменти, ескізні штрихи до сюжетів. Вони цікаві як носії певних мотивів, образів, як матеріал для аналізу і реконструкції тих чи інших фабульних версій.

Дещо фрагментарно зберігся прозовий фольклор “Калинівського чуда” серед сучасного населення цього краю. Як показують матеріали наших польових досліджень, руйнівний вплив радянської влади на фольклорну пам'ять тут виявився особливо різке. Навіть від старожилів містечка Калинівки та навколишніх сіл (В. Дацюка, Л. Калитко, Г. Кашенюка, Г. Патрака, М. Терковнюк та ін.) ми змогли записати лише уривки сюжетів, що були поширені тут у 20-х роках: про “Калинівське чудо”, подальшу долю святотатника, незвичайні влас-

тивості землі і води біля калинівського хреста, походження цього хреста тощо.

Увесь прозовий фольклорний матеріал “Калинівського чуда” налічує 119 одиниць. В сукупності він дає можливість простежити процес формування ряду сюжетів, пов’язаних з темою чудес поч. 20-х років. Під поняттям “фольклорна проза”, яким називаємо ці тексти, розуміємо передусім неказкову прозу з такими її різновидами, у даному разі, як усні оповідання, перекази, билиці, бувальщини, меморати... Власне, всі ці форми прозового фольклору присутні в усній словесності даної тематики і демонструють цікавий процес взаємодії між ними, плінність і довільність оповідної традиції, кристалізацію певних стійких семантичних і формальних структур і складання сюжетів.

Загалом зміст цього матеріалу виразно позначений тяжінням до надзвичайного, чудесного. Народна уява і саме походження усіх цих сюжетів відносила до неймовірного: “Кажуть, горав чоловік на полі, та й вигорав книжку, а в тій книжці геть усі оці пісні”⁹. Цей сюжет був у 20-х роках досить поширеним¹⁰. Простежуємо трансформацію його записів на формальному і сюжетно-змістовому рівнях. Скажімо, в одну з версій вмонтовується локальна прив’язка до калинівського хреста і на передній план виступають мотиви передчуття нещастя, лихоліть, Апокаліпсису: “Так горав якийсь чоловік — може із верству від того хреста, то він вигорав скриньку, а в тій скриньці було шось три книжки. В одній книжці було написано, що замірок буде (будуть люде вмirati), а в другій — що голод буде, а в третій — що скоро буде Страшний суд”¹¹. Ці мотиви поширені і в інших оповіданнях на тему “Калинівського чуда”¹². У процесі множення варіантів і версій цих творів бачимо суттєві видозміни головних персонажів на рівні семантичному: “То як він [чоловік. — В. Д.] вийшов у поле на Пречисту, то прийшов до його старий Дід та й спитав: що тобі луче — чи горати, чи лежати, а він сказав — горати. То він там день і ніч горав” (варіант: сказав католику, що “на православного Спаса орав, — будеш же ти так працювати до Різдва”). Серед варіантів останньої версії наявні намагання актуалізації шляхом введення уточнювальних деталей: “В с. Юровка (здається) під Любарем на полі 20.07.23 р. — гадюка вчепилася й ссе груди (ніби-то ту жінку бачили біля калинівського хреста)”¹³ та ін.

Такі сюжети формувалися на ґрунті поєднання давніх традиційних релігійних вірувань і культів (шанування П’ятниці, апокаліптичних пророцтв та ін.), народних оповідань про орача, творів про незвичайну знахідку, наприклад, про “Голубину книгу” тощо. Це відзначав і В. Кравченко. Він зафіксував і цілу низку поширюваних у той час чуток та оповідань, в яких прочитуються пророцтва неминучості “Калинівського чуда”, пов’язаність цього сюжету з біблійною традицією, з реаліями тогочасної дійсності (заворушення у суспільстві, боротьба влади проти релігії). Простежуються у цих творах цікаві засоби закладення в сюжети відповідного (тривожного) настрою¹⁴.

У досліджуваному текстовому матеріалі досить виразно виокремлюється кілька сюжетних груп, до яких тяжіє вся сукупність зафіксованих зразків. Першим і головним мотивом, навколо якого розгортається епіка “Калинівського чуда”, є мотив походження калинівського хреста. У записах 20-х років трактування цього мотиву має реалістичний характер у поєднанні з помітним чудесним струменем. Мовиться про те, що хрест був встановлений на місці, де поховано “двох москалів” (варіанти: місцевих повстанців проти радянської влади, двох братів) і додаються чудесні моменти: “То цих москалів привезли до цього хазяїна, де його поле, і мали вже на другий день ховати їх. То цьому хазяїнові приснилося вночі: візьми та поховай їх на цьому самому місці, де вони лежали, то через сім літ ти побачиш велике чудо. Ото він так і зробив. І цей хрест стояв так, аж досі, поки йому не вийшло шість літ, а на сьомий рік і справді случилось чудо: і то, кажи-но ти, якраз треба було точ-в-точ у той саме день, що їх поховали, їхали большевики, прострелили цього хреста і з нього потікла кров”¹⁵. Так у цьому мотиві наголошується незвичайність походження хреста. Внаслідок передачі від покоління до покоління і під впливом часового чинника серед мешканців Калинівки усталився сюжет, за яким на цьому місці давніше (варіант часу війни) розбійники (банда) вбили купців (варіанти — двох чи трьох купців, “торговельних”). Простежується стійкість певних сюжетних одиниць. За іншою, менш поширеною версією, хреста поставив чоловік (варіанти — “Іван Денисенко”, чи “Денисович”, “Денисов” — як стверджують інформатори, “вулична назва”) з сусіднього села Сальника. Оскільки він з дружиною не мали дітей, то ви-

рішили залишити таку пам'ять для людей про себе: поставити хреста і викопати криницю¹⁶. Тут уже примітна втрата колишньої драматичної експресії оповідання.

Враховуючи наявні матеріали (архівні джерела, публікації 20-х років, а також наші польові дослідження), є підстава вважати, що оскільки хрест на роздоріжжі у подільських селах — типове явище¹⁷, то, мабуть, первісно такий хрест не був пам'ятним, тобто не позначав місце якоїсь трагічної чи іншої події, а наведені перекази "доточилися" уже згодом, після резонансної події пострілу більшовика у Розп'яття на цьому хресті у 1923 р., властиво, в органічному зв'язку і під безпосереднім впливом основних творів про "Калинівське чудо".

Характерно, що і головний мотив пострілу більшовика (солдата, москаля, чекіста) в Розп'яття, який переважно зберігається у поетичному фольклорі "Калинівського чуда", у прозових творах модифікується, обростаючи різними (часом дуже відмінними) сюжетними елементами (що свідчить про широке та інтенсивне побутування).

Можна погодитись із припущенням проф. Р. Кирчіва, що початковим інваріантом оповідань про калинівський хрест міг бути такий сюжет: "Дорогою їхали два большевики (москалі). Вони стали стріляти до хреста. Та сім раз пуля не могла взяти цього хреста, але на восьмий раз як вистрелив, то потекла кров. А вже там, де попадали ці сім куль, то стали такі синяки, як от на людським тілі"¹⁸. Ця версія, найпростіша у змістовому та структурному плані, шляхом усного побутування та особливо активного руху у фольклорному просторі, як зауважує цитований автор, "обростає різними деталями, додатковими мотивами й варіативними смисловими вираженнями"¹⁹.

Застосування таких додаткових компонентів відбувається переважно з метою актуалізації сюжету, введення реалістичного струменя. Все це водночас характеризує і показує особливості сюжетотворення та динаміки фольклорного тексту загалом і стосовно теми "Калинівського чуда", зокрема. Так, за іншим записом, "красноармійця" у Вінницю "по наряді" везла підводою "баба" (варіант — бо були "маньоври"²⁰). По дорозі вони розмовляли "про Бога і що люде не вірять". Проїжджаючи повз фігуру біля Калинівки, "москаль, щоб доказати бабі, що немає Бога, почав стріляти в хреста"²¹. Мабуть, шляхом зведення головного мо-

тиву в русло побутового мовлення утворився інший варіант: "Баба, що була візником, везла двох червоноармійців. Як проїздили коло фігури, то та баба перехрестилась, а червоноармійці сказали: "А ми зараз по-своєму Його перехрестимо". І один з них націлився і стреляв, та не попав. Зацікавився другий. Теж почав стреляти і влучив якраз у руку"²². Спільною для усіх фіксацій є характеристика осквернителя святині, як "особи етнічно й духовно чужої, ворожої народному середовищу, морально й суспільно деградованої"²³. Це підтверджують і наші польові дослідження. Разом з тим, для функціонування даного персонажа у відомих записах притаманне своєрідне поліваріювання, трансформація його т. зв. "подальшої долі". Так, за одними варіантами²⁴, цей персонаж разом з товаришем "поїхали собі", за іншими ж — про нього далі просто не згадується²⁵, або він відразу ж гине від власної кулі ("А куля вернулася і його вбила"²⁶), чи божеволіє ("Той червоний здурів"; "Ті салдати, що стреляли — обидва збожеволіли")²⁷ тощо.

Деякі варіанти з наших польових записів вказують, що цей персонаж ("солдат", "москаль") був місцевий, його відразу ж після скоєного блюзнірства спіткало Господнє покарання (хвороба), після чого він кається на місці злочину і разом з матір'ю просить у паломників пробачити йому²⁸. Такі варіанти в основному суголосні записам 20-х років: "Салдат, що стреляв у хреста, увесь покритий раношами. Мати всюди водить його, просить людей, щоб помилували"; "А той червоноармієць, що стреляв у хреста, то надів на себе залізні пута і теж ходє — проповідує, що з'явився Анцихрист — кінець світа настає"²⁹. Щоправда, у записах 20-х років ще не було виразної вказівки, що цей "солдат" — місцевий, хоча вже був присутній образ його матері. У взаєминах "мати-син" простежуємо варіювання сюжетних ситуацій (наприклад, градація конфлікту), що вводять додаткові ознаки до характеристики персонажів. Це здійснюється водночас із введенням у тканину твору типових народнопоетичних художніх засобів, традиційних словесних формул — "loci communes", стійких зворотів: "Допіро дворецькі люди ходили в Калиновку. А там є якась баба. То кажуть, що це її син стріляв. І баба ця проклинає свого сина за те, що він стріляв. А тепер вже лижить той син кия хвігури слабій — **побила його лиха година**"³⁰; введенням психологічної колізії, її по-

слідовна градація: **“Салдат злякався, стоїть, дивиться... Подививсь на себе — аж він по коліна в крові. Він начав переступать, але де б не став, то все по коліна в крові. Зійшлися люди, дали знати матері”**³¹. Деякі записи додають інші подробиці у дусі народнопоетичної традиції: **“Іхали на конях большевики — три їх було”**. При цьому простежуємо збіг з реальним місцем розташування хреста (**“На роздоріжжі їхав большевик...”**³²), а прив'язка часу подій в оповіданні до християнських свят (Спаса³³, Петра і Павла) підсилює експресію сприйняття злочинного святотатства: **“За три дні до Петра-Павла їхало три большевики”**³⁴. Зауважимо, що приблизно у ці дні і відбуваються вже у роки незалежності богослужіння біля калинівського хреста, масові хресні ходи до нього, особливо з довколишніх місцевостей (Вінниччина), зокрема, при відзначенні ювілейних дат **“Калинівського чуда”**.

Останній з наведених записів вирізняється введенням нових персонажів, модифікацією сюжету, обростанням іншими деталями. Все це в основному додає контрасту у відображення позитивних (**“жінщина”, “єврей”, “дівчата”, “діти”**) та негативних (**“москаль”, “солдат”**) персонажів, і водночас — сприяє їх виразнішій характеристиці: **“Жінщина [варіанти — “єврей” тощо. — В. Д.] на залізній дорозі все це бачила, але підійти ни могла, як звесно. Як вони поїхали вже, то вона послала дітей подивиця. То діти виртаюця вже со сльозами, шо йде со Спасителя кров, ниткою так от руки до зимлі”**³⁵.

У наших польових дослідженнях уже простежуються суттєві зміни на рівні образів, однак сталою залишається характеристика негативних персонажів (**“радянських хлопців”**)³⁶. Причому антирадянська спрямованість послідовно набуває дедалі більшої градації. Це бачимо, зокрема, у фольклорній трансформації подій, пов'язаних з оглядом комісії експертів калинівського хреста: **“Коли прочули власті про це [чудо кровотечі хреста. — В. Д.], то з'їхала комісія. Дохтарь один — жид сказав, шо це — “иржа”. А православний завірив, шо це — справжня кров”**³⁷. Так трансформувались у народних оповідях дійсні події 1923 р., коли Подільський губернський виконком для розслідування обставин **“Калинівського чуда”** створив комісію. 24 липня голова Калинівського райвиконкому Горловський і місцевий фельдшер Мурований взяли кров на вату в пробірку, закріпили печаткою райвиконкому і

відіслали до Києва на експертизу. 2 серпня до хреста прибула комісія у складі представників влади, єпископа автокефальної Подільської єпархії Павла (Погорілка), священника Анатолія Юнака, лікарів Ковальова і Федорова. Вони, як показують публікації сучасної місцевої преси, не захотіли розділити трагічну долю (розстріл) священників (десятки їх впродовж місяця цілодобово проводили відправи біля хреста) і фельдшера Мурованого і заявили, що це іржа. Відтак влада почала жорстоко розганяти прочан³⁸. Порівняймо наведені відомості з архівною фіксацією: **“Того дохтаря і чоловіка, шо перший про це [“Калинівське чудо”. — В. Д.] сказав і ще сім чоловік, і того чоловіка, шо поставив хрест, заарештували”**³⁹.

Все це підтверджують і доповнюють наші польові дослідження в регіоні: **“Розділилась комісія надвое. Комунисти говорили, шо це підстроєно всьо було, шо це там цьвях був, та й з цьвяха потекла іржа. А доктор, такий толковий доктор був, доказував, шо це, каже, людська кров, значить. І от за це його убрали і до сіх пор його немає, о.”**⁴⁰.

Інформацію про долю простреленого Розп'яття знову подибуємо в архіві. Тут конкретна реальна подія Його конфіскації наводиться у супроводі такого ж реалістичного зображення паломницьких ходів і водночас — вводиться характеристика нечуваної брутальності і жорстокості влади: **“І те Росп'ятіє бляшане забрали в Вінницю. Але люди не переставали, йшли по чоловік 300, несучи подарки хресту. Управителі бачуть, шо люде не вірять, сказали, шо будуть знов стріляти в хреста, і як потече кров, то пустять цих, шо заарештували, а коли ні, то постріляють”**⁴¹.

Загалом у фольклорних текстах **“Калинівського чуда”**⁴² спостерігаємо незмінні змістові й структурно-сюжетні компоненти: постріл москаля (солдата, большевика); дерев'яний хрест; поява рани на місці прострілу і крові з неї, що краплинами (**“ниткою”**) витікає; мотив грішника, осквернителя, який кається (чи внаслідок Божої кари божевільний, хворий під хрестом). Усі ці тексти можна згрупувати на основі головних сюжетно-змістових компонентів, які по-різному відображаються і видозмінюються у варіантах та версіях: **“чудо” (кровотеча хреста) — паломництво — очікування кари Божої**. Складання, поліваріювання і розгалуження на версії сюжетів про **“Калинівське чудо”** відбувалися переважно шляхом нарощен-

ня та розвитку чудесних мотивів у душі народної християнської релігійності. Так, приміром, до мотиву кровотечі Розп'яття додавалося: "Прийшла Божа Мати, обмивала рану сльозами, обтирала своїм волоссям, а кров все точилася помалу. Стали люди ходити до того хреста і котрі щиро молилися, то над ними робилося чудо: сліпі ставали видючими, хворі видужували. А з тих сліз Божої Матері стала криниця" ⁴³. Тут простежуємо створення прозової версії відомого мотиву "Stabat Mater — Божа Мати при хресті", очевидно, під впливом відповідних поетичних текстів репертуару "Калинівського чуда". Цей мотив, покладений у сюжетно-композиційну схему народного оповідання, виражається через традиційні народно-поетичні формули, засоби, зокрема на художньо-стилістичному рівні (гіперболізацію) тощо.

Далі — вмонтовується компонент "опис паломництва" у поєднанні з наступними "чудами". Останні, особливо в той час (на поч. 20-х років) були надзвичайно поширені у найрізноманітніших варіантах та версіях, як-от: "Одній бабі приснилося, щоб вона пішла до фігури і замовила на ній кров — щоб спинити. Баба замовила і кров перестала капати" ⁴⁴; "...того хреста намагаються знищити і посилали туди кілька разів зрубати його. Хто не піде рубати, то каже: "Я бачу три хрести — котрого ж рубати?..". І так ще тим часом хрест стоїть там" ⁴⁵; "А біля хреста, то просто розганяли рушницями, нагайками т. и. А одна баба, то найбільш добивалась до хреста — її не пускали, вона вирвалася разом з своєю дитиною на руках. А один червоноармієць ударив шаблею ту дитину по голові. Дитина мала би вмерти, але молодичка під цей рейвах добігла до хреста — приложила дитину головою до фігури і кров'ю Спасителя помазала рану в дитини, рана зарубцювалась і дитина жива" ⁴⁶ тощо.

Такі сюжети і мотиви мають давню традицію, яка продовжується і сьогодні, локально зосереджуючись у відповідних місцевостях, пов'язаних із надзвичайними явищами християнсько-релігійного характеру (Унів, Зарваниця, Гошів, Грушів та ін.). Проф. Р. Кирчів з приводу складання та функціонування прозового фольклору "Калинівського чуда" зазначає: "Великого поширення набули особливо оповідання про чудесні зцілення та інші благодаті біля калинівського хреста, причому не тільки стосовно православних, а й католиків та навіть нехристиян, які приходили сюди зі широкою мо-

литвою. Широкої популярності набуло, зокрема, оповідання про сліпу єврейку, яка прозріла після молитви біля хреста" ⁴⁷. До цієї низки належать багато інших, суттєво відмінних між собою розповідей про різні чуда, пов'язані з калинівським хрестом ⁴⁸.

Складання і ширення цих розповідей у фольклорному просторі суттєво активізували і масовий рух паломників до цього хреста. Як показують архівні матеріали, а також наші польові записи, у тому числі і від очевидців тих подій, що приходили паломники з Галичини, а то й навіть з "усенької Європи" ⁴⁹. У цьому зв'язку подибуємо в архіві цікаву розповідь, яка своєрідно трактує деякі моменти політичного становища у той час, зокрема взаємини із сусідньою Польщею: "Там було, кажуть, вісім шалонів чорногорців, чотири шалони поляків... А то чотири шо поляки так озьвірили на нас: вони йшли до цього хреста, а на таможні потребували з них по п'ять рублів, а як вони вже йшли назад, то їх на границі пообдирали та й пучті голими пустили..." ⁵⁰

Активне творення оповідань на тему "Калинівського чуда", побутування цих творів у народному середовищі, численні масові акції, походи до калинівського хреста викликали жорстоку реакцію комуністично-більшовицького режиму: переслідування і арешти прочан ⁵¹, священників, гучні судові процеси над ними. Підтвердження цього знаходимо у фіксаціях свідків за гарячими слідами подій: "...влада зняла Розп'яття з хреста. Селяне хотіли викупити. Ті, що зняли, хотіли двадцять сувоїв полотна. Ті викупили і назад прибили, але уряд знов зірвав і знов за викуп призначив ту саму ціну. А одній бабі приснився сон; Христос казав до неї: "Годі вже продавати Мене, Я й Сам там скоро буду". Спочатку богомільців уряд не пускав туди і одразу в Вінниці посадив тридцять сьвящеників. Мужчин цілком не пускали — арештовували. Бабей теж затримували по хатах, одбирали у них їжу і все, що вони мали, — дурили їх обіцянками, що все їм повернуть, аби вони вертались собі по своїх селах. Але баби уперто стояли [на] своєму, що вони таки підуть до хреста" ⁵².

Зібрані матеріали підтверджують думку, що подібні заходи радянської влади, навіть включно із зрізанням калинівського хреста, "призупинили масовість паломницького руху, хоч не зовсім його припинили і, тим більше, не припинили виникнення пов'язаної з цим рухом

усної творчості. Уже в записах, датованих січнем 1924 р. зафіксовані сюжети про різні чуда на місці зрізаного калинівського хреста. Набуло поширення, зокрема, оповідання, що Розп'яття з цього хреста, яке влада заховала у Вінниці, і далі кровоточить, і що цієї крові на текла вже ціла скриня⁵³.

Прикметно, що крім розповідей про чуда на місці, де був калинівський хрест, складались і поширювались інші, найрізноманітнішого змісту: зрізаний і арештований хрест перетворюється на "Діда під років сімдесят", який запитує у більшовиків, куди вони його несуть, з канцелярії у Харкові втікає "за Івницю в Степок"⁵⁴ (села Калинівського району); хрест "подорожує" (чи "втікає від нечестивих") по інших селах⁵⁵ і т. ін.⁵⁶

Ці сюжети і їх варіанти засвідчують інтенсивне фольклоротворення, пов'язане з "Калинівським чудом", що відбувалося переважно від початку 1924 р. до кінця 20-х років ХХ ст. Потім почались репресії, що фактично обірвали цей процес. Отже, часовий проміжок життя даного фольклорного тексту — невеликий.

Проведені дослідження і спостереження дозволяють виокремити основний репертуар оповідань на тему "Калинівського чуда". Сюди належать прозові твори, які переважно склалися та виконувались на поч. 1920-х років. в основному паломниками. На сюжетно-змістовому рівні їм притаманна низка спільних ознак: відображення чуда кровотечі калинівського Розп'яття, опис паломницького походу до цього чуда, а також у цьому контексті — своєрідно розвинені мотиви "Мати і Син біля хреста", пошуки Богородиці за Христом, очікування Страшного суду, мотив грішника та інші ознаки. Головними персонажами виступають переважно Христос, Богородиця, москаль (чи солдат), "поклонники", ангели та інші. Загалом у цьому фольклорно-етнографічному матеріалі на тему "Калинівського чуда" простежується головна спільна ознака: від певних дійсних подійних ситуацій у процесі їх усного передання втворювався сюжет простого усного оповідання у формі бувальщини, меморату, переказу. У це оповідання вливалися чудесні елементи і воно поступово формувалося, набирало характеру вже фольклорного тексту. Судити про це дає змогу, головню, матеріал, зібраний у 20-х роках. Владні репресії спричинили, як показують наші польові дослідження, доволі малу збереженість цього фольклору у народній пам'яті місцевих

мешканців Вінниччини, де він найбільше поширювався у 20-х роках. Проте на основі сукупності наявного матеріалу можна зробити висновок, що фольклор "Калинівського чуда" був одним з найяскравіших проявів потужної хвилі народної релігійності в Україні того часу.

¹ Збірка матеріалів до питання організації на Україні контрреволюційним попівством та куркулями "оновлення ікон", "Калинівського чуда", "Сафатову долину" та інші "чудеса": Національні архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України. — Ф. 15-3, од. зб. 239, 239 арк.; Там само. — Од. зб. 240, 240 арк.; Там само. — Од. зб. 241, 187 арк.; Там само. — Од. зб. 242, 207 арк.; Там само. — Од. зб. 243, 166 арк.; Там само. — Од. зб. 244, 192 арк.; Там само. — Од. зб. 245, 191 арк.; Там само. — Од. зб. 246, 193 арк.

² Українські народні легенди останнього часу // Етнографічний вісник. — К., 1925. — Кн. 1. — С. 41-49.

³ Про чудеса на Україні року 1923-го // Там само. — С. 50-53, 56-59.

⁴ Горліс-Горський Ю. Ave Diktator. Повісті. — Л., 1999. — С. 94-95.

⁵ Єфремов С. Щоденники. 1923-1929. — К., 1997. — С. 42.

⁶ Національні архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів ІМФЕ. — Ф. 15-3, од. зб. 239, арк. 86.

⁷ Пчілка Олена. Українські народні легенди останнього часу // Етнографічний вісник. — К., 1925. — Кн. 1. — С. 44.

⁸ Національні архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів ІМФЕ. — Ф. 15-3, од. зб. 241, арк. 9а.

⁹ Зап. 4 січня 1930 [нерозбірливо. — В. Д.] р. М. Борейко // Національні архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів ІМФЕ. — Ф. 15-3, од. зб. 239, арк. 63.

¹⁰ Там само. — Арк. 75, 76.

¹¹ Там само. — Арк. 76.

¹² Дмитрук Н. Про чудеса на Україні року 1923-го. — С. 56.

¹³ Національні архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів ІМФЕ. — Ф. 15-3, од. зб. 239, арк. 63, 101, 112; Там само. — Од. зб. 240, арк. 57.

¹⁴ Там само. — Од. зб. 239, арк. 1, 2, 3, 75, 76; Дмитрук Н. Про чудеса на Україні року 1923-го. — С. 56.

¹⁵ Зап. Володимир Андрійович Борейко (брат згаданого М. Борейка) 24 січня 1924 р. у с. Михайлівці Красносельської волості (пізніше — Любарського району) від "баби Грибики" // Національні архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів ІМФЕ. — Ф. 15-3, од. зб. 239, арк. 85; Там само. — Од. зб. 241, арк. 9а.

¹⁶ Зап. В. Дяків 13 липня 2003 р. у м. Калинівці Калинівського р-ну Вінницької обл. від Віктора Івановича Дацюка, 1938 р. н. (в с. Заливанщина Калинівського р-ну, в Калинівці приблизно з 1963 р.), осв. серед. // Домашній архів автора.

¹⁷ Пчілка Олена. Українські народні легенди останнього часу. — С. 42.

¹⁸ Національні архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів ІМФЕ. — Ф. 15-3, од. зб. 239, арк. 86. Цит. за: Кирчів Р. Фольклорна опозиція войовничому атеїзмові (фольклор чудес) // Народознавчі зошити. — 2003. — № 1-2 (49-50). — С. 7.

¹⁹ Кирчів Р. Фольклорна опозиція войовничому атеїзмові (фольклор чудес). — С. 7.

²⁰ Зап. В. Дяків 11 липня 2003 р. у м. Калинівці Калинівського р-ну Вінницької обл. від Кашенюка Григорія Мефодійовича, 1935 р. н. (в сусідньому с. Сальнику, з 1970 р. — в Калинівці), осв. 10 кл. // Домашній архів автора.

²¹ У грудні 1923 р. від інформатора Мельника Василя занотував місцевий збирач Потішка // Національні архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів ІМФЕ. — Ф. 15-3, од. зб. 241, арк. 37.

²² Зафіксував В. Кравченко 23 листопада 1923 р. від інформатора Євгенії Анатоліївни Теодорович // Там само. — Од. зб. 240, арк. 47-48.

²³ Кирчів Р. Фольклорна опозиція войовничому атеїзму (фольклор чудес). — С. 7.

²⁴ Національні архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів ІМФЕ. — Ф. 15-3, од. зб. 239, арк. 86; Дмитрук Н. Про чудеса на Україні року 1923-го. — С. 56; домашній архів автора.

²⁵ Національні архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів ІМФЕ. — Ф. 15-3, од. зб. 239, арк. 85; Пчілка Олена. Українські народні легенди останнього часу. — С. 43; Дмитрук Н. Про чудеса на Україні року 1923-го. — С. 50; домашній архів автора.

²⁶ Дмитрук Н. Про чудеса на Україні року 1923-го. — С. 50.

²⁷ Національні архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів ІМФЕ. — Ф. 15-3, од. зб. 240, арк. 40, 47-48.

²⁸ Домашній архів автора.

²⁹ Зап. В. Кравченко 5 листопада 1923 р. десь на місцевому "базарі від якоїсь бабусі" і 18 жовтня 1923 р. від своєї дружини, якій переказав інформатор Трохим Марцинюк у "с. Синьгурі Троянівської волості Житомирського повіту" // Національні архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів ІМФЕ. — Ф. 15-3, од. зб. 240, арк. 41, 45-46.

³⁰ Зап. Н. Дмитрук у м. Житомирі від "діда Семена Пуздрача з с. Дворця, Троянівської волості, Житомирської округи" // Дмитрук Н. Про чудеса на Україні року 1923-го. — С. 57.

³¹ Зап. В. Кравченко 21 листопада 1923 р. в "с. Млинищах Левківської волості" від своєї дружини, яка "чула" // Національні архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів ІМФЕ. — Ф. 15-3, од. зб. 240, арк. 41-42.

³² Зап. Н. Дмитрук у м. Житомирі від "сторожа Серафимовської церкви Артема Кухара з м. Левкова Житомирської округи, 32 років" і "учня Житомирської 29-ї трудової Г. Лушченка", котрий родом з "хутора Смоківки коло Житомиру" // Дмитрук Н. Про чудеса на Україні року 1923-го. — С. 50.

³³ Національні архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів ІМФЕ. — Ф. 15-3, од. зб. 240, арк. 169.

³⁴ Зап. Н. Дмитрук у м. Житомирі "від баби 60 років Оксани Недільчихи", котра "ходила до калинівського хреста" // Дмитрук Н. Про чудеса на Україні року 1923-го. — С. 56.

³⁵ Там само. — С. 56. Пор.: Національні архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів ІМФЕ. — Ф. 15-3, од. зб. 240, арк. 47-48.

³⁶ Зап. В. Дяків 13 липня 2003 р. у м. Калинівці від В. Дацюка // Домашній архів автора.

³⁷ Національні архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів ІМФЕ. — Ф. 15-3, од. зб. 241, арк. 37.

³⁸ Калинівське чудо. Підготовлено Братством преподобного Нестора Літописця // Православна газета. — № 3 (49). — С. 4.

³⁹ Національні архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів ІМФЕ. — Ф. 15-3, од. зб. 241, арк. 37.

⁴⁰ Зап. В. Дяків 13 липня 2003 р. у м. Калинівці від В. Дацюка // Домашній архів автора.

⁴¹ Національні архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів ІМФЕ. — Ф. 15-3, од. зб. 241, арк. 37.

⁴² Постичні тексти фольклору цієї тематики розглядаємо в окремих дослідженнях: Пісня про "Калинівське чудо" (специфіка динаміки фольклорного тексту) // Народознавчі Зошити. — 2004. — № 5-6; "Поклонниця" пісня з фольклорної новаторності 1920-х рр. // Вісник Львівського національного університету імені Івана Франка. Серія філологічна. Фольклористика. — Львів.

⁴³ Кирчів Р. Фольклорна опозиція войовничому атеїзму (фольклор чудес). — С. 8.

⁴⁴ Національні архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів ІМФЕ. — Ф. 15-3, од. зб. 240, арк. 47-48.

⁴⁵ Там само. — Арк. 49.

⁴⁶ Там само. — Арк. 48-49.

⁴⁷ Кирчів Р. Фольклорна опозиція войовничому атеїзму (фольклор чудес). — С. 8. Пор.: Дмитрук Н. Про чудеса на Україні року 1923-го. — С. 57.

⁴⁸ Національні архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів ІМФЕ. — Ф. 15-3, од. зб. 239, арк. 49, 53, 60, 61, 62, 65, 71, 77, 82, 83, 101, 114; Там само. — Од. зб. 240, арк. 10, 14, 62, 65, 71, 126, 128, 174-175; Там само. — Од. зб. 241, арк. 19, 23, 23а, 40; Там само. — Од. зб. 244, арк. 192; Пчілка Олена. Українські народні легенди останнього часу. — С. 44-45, 48; Дмитрук Н. Про чудеса на Україні року 1923-го. — С. 51, 57, 58, 59; домашній архів автора.

⁴⁹ Зап. В. Дяків 11 липня 2003 р. у м. Калинівці від Г. Кашенюка // Домашній архів автора.

⁵⁰ Національні архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів ІМФЕ. — Ф. 15-3, од. зб. 241, арк. 37.

⁵¹ Там само. — Од. зб. 240, арк. 22.

⁵² Там само. — Арк. 48-49.

⁵³ Кирчів Р. Фольклорна опозиція войовничому атеїзму (фольклор чудес). — С. 10. Пор.: Національні архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів ІМФЕ. — Ф. 15-3, од. зб. 239, арк. 80; Дмитрук Н. Про чудеса на Україні року 1923-го. — С. 58.

⁵⁴ Національні архівні наукові фонди рукописів та фонозаписів ІМФЕ. — Ф. 15-3, од. зб. 239, арк. 93.

⁵⁵ Там само. — Од. зб. 240, арк. 105.

⁵⁶ Там само. — Од. зб. 239, арк. 81, 84; Там само. — Од. зб. 240, арк. 22, 39, 56; Дмитрук Н. Про чудеса на Україні року 1923-го. — С. 57, 58, 59; домашній архів автора тощо.

The article discusses the problem of folklore prose of "Kalynivske Chudo". The researches allow distinguishing the main repertoire of the stories. The collection includes prose on religious topics that formed in 1920s, mostly by the pilgrims to the Cross of Kalynivka (present Vinnitsya region). All the stories comprise several similar features in plot (pilgrimage, miracles of the Cross, motives of Mother and Son at the Cross, etc.) and characters (Jesus Christ, the Virgin, angels, etc.). The folklore of "Kalynivske Chudo" was one of the brightest manifestations of the powerful wave of folk religion in that time Ukraine.